

Заїка А.М.

СТАН ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проаналізовано стан доходів українців та проблеми у цій сфері. Розкрито особливості та перспективи розвитку системи формування доходів населення в Україні. Зазначено, що доходи та видатки домогосподарств знаходяться у нерозривній єдності. Домогосподарства витрачають на ті товари, що є їм доступними та, у свою чергу, задоволення потреб вимагає досягнення певного рівня доходів від членів домогосподарств. Визначено основні фактори, які суттєво впливають на дохідну поведінку домогосподарств, та встановлено проблемні аспекти формування доходів домогосподарств. Окреслено першочергові заходи з метою покращення ситуації у даній сфері фінансових відносин.

Ключові слова: домогосподарство, доходи, дохідна поведінка, заробітна плата, інфляція, реальний дохід, соціальні трансферти.

Постановка проблеми. Стратегічний курс України передбачає пріоритетність досягнення соціальних цілей, орієнтацію на задоволення потреб та цінностей людей. Тому протягом останніх десятиліть внутрішня політика України була орієнтована на вирішення питань подолання бідності та збільшення особистих доходів громадян. Доходи домогосподарств є економічною основою відтворення та розвитку людського потенціалу.

Головним фактором, що визначає структуру попиту на макrorівні, є рівень сукупного доходу домогосподарств. Розвиток фінансів домогосподарств залежить від стану та структури їх доходної частини. Вимірювання доходів домогосподарств дає змогу встановити ступінь соціально – економічного розшарування у суспільстві, вимірювати рівень бідності. Удосконалення методів вимірювання доходів домогосподарств та визначення тенденцій їх розвитку дає змогу оптимізувати надання соціальної допомоги та соціального захисту населення України.

Світова методологія обстеження домогосподарств орієнтована на грошові доходи, але в Україні, де поширені бартер, натуральна оплата праці, тіньова зайнятість, а населення з певних причин вимушене приховувати значну частину доходів від реєстрації, існують суттєві розбіжності між заявленими та фактичними доходами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем, пов'язаних з економічною діяльністю населення, займаються

багато вітчизняних вчених-економістів. Зокрема проблеми формування доходів громадян висвітлені у працях Т. Кізими, Г. Кундєєва, О. Кролевець, С. Лозинської, В. Навроцького, С. Простотіної, Л. Сенів, С. Юрія. Проте, досліджуючи праці вітчизняних вчених та аналізуючи їх внесок у розвиток економічної думки, варто зауважити, що особисті фінанси, як важлива ланка фінансової системи України, досі залишаються напрямом фінансової науки, який не має чітко визначеного концептуального та системного характеру, що в умовах сучасних викликів потребує подальшого вивчення.

Формування цілей статті. Метою написання статті є оцінка сучасного стану та тенденцій формування структурних параметрів доходів домогосподарств в Україні.

Опис основного матеріалу дослідження. На структуру та обсяги доходів домогосподарств має значний вплив державна політика у соціальній, бюджетній, податковій сферах і державна політика зайнятості й пенсійного забезпечення. На думку Борейко В.І. «стратегічною метою соціально-економічного розвитку будь-якої країни є підвищення благополуччя її жителів. Отже, завданням реалізації економічної політики держави повинно бути не збільшення валового внутрішнього продукту, показника, який абстрагований від потреб людини, а зростання доходів, покращення умов праці, відпочинку, оздоровлення та лікування» [1, с.42-49].

Як зазначає Г.О. Кундєєва, сучасна методика розрахунку доходів населення базується на системі національних рахунків і включає :

- дохід від зайнятості – заробітна плата найманих працівників, премії та інші заохочування;

- дохід від самозайнятості – прибуток підприємств від здійснення підприємницької діяльності, а також змішаний дохід;

- дохід від власності – дивіденди акціонерів, ренту, банківський відсоток;
- трансфертні платежі – благодійні виплати та державна допомога.

Доходи домогосподарств тісно пов'язані з поняттям ресурсів домогосподарств. Як оцінюють рівень своїх доходів самі домогосподарства продемонстровано в табл. 1.

Таблиця 1
Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2010- 2015 рр.*

Оцінка власних доходів	2010 р.	2013 р.	2015 р.
Коштів достатньо і робили заощадження	11,6	10,4	6,2
Коштів достатньо, але заощаджень не робили	47,8	50,5	45,7
Відмовлялись від найнеобхіднішого, крім харчування	37,5	35,8	43,2
Не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування	3,1	3,3	4,9

*Складено автором за даними [9]

Таким чином, кількість домогосподарств, які мали змогу робити заощадження, за аналізований період зменшилася майже вдвічі. Також ми спостерігаємо стійку тенденцію щодо зростання кількості домогосподарств, які навіть не в змозі забезпечити собі достатнє харчування. Перейдемо до аналізу офіційних даних. Державний комітет статистики України вимірює

сукупні ресурси домогосподарств, що складаються з їх грошових та не грошових доходів та використання заощаджень, позик, повернутих домогосподарствам боргів.

Структура сукупних ресурсів домогосподарств за період з 2010 року до 2015 року включно подана у табл. 2.

Таблиця 2
Структура сукупних ресурсів домогосподарств*

Показник	2011р.	2012 р.	2013 р.	2014р. ¹	2015р.
Грошові доходи, %	89,9	91,6	91,4	91,2	89,4
- оплата праці, %	49,3	50,9	50,8	48,8	47,2
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, %	4,6	4,1	4,0	5,2	5,5
- доходи від продажу с/г прод., %	3,2	2,9	2,8	3,2	3,4
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою ³ , %	25,5	27,1	27,2	27,0	25,2
- грошова допомога від родичів та інші грошові доходи, %	7,3	6,6	6,6	7,0	8,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, %	4,5	3,6	3,8	4,6	5,1
Пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива, %	0,6	0,5	0,5	0,4	1,3
Пільги на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, на оплату послуг транспорту, зв'язку ⁴ , %	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Інші надходження, %	4,5	3,8	3,8	3,4	3,8
<i>Довідково:</i> загальні доходи, грн	3720,9	4032,9	4336,9	4470,9	5122,0
сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3841,7	4134,2	4454,2	4563,3	5231,70

Примітки:

1 – без урахування тимчасово окупованої території АРК та м.Севастополя, частини зони проведення антитерористичної операції;

3 – починаючи з 2002 р. з урахуванням субсидій на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу та палива;

4 – у 1999–2002 рр. пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, послуг міжміського транспорту, зв'язку.

*Складено автором за даними [9]

Грошові доходи домогосподарств мають чітку тенденцію до повільного зростання. У 2015 р.

середньомісячні доходи домогосподарств становлять 5231,70 грн. на місяць, а у 2012 -

3777,4 гривні на місяць. При прогнозі очікуваних грошових доходів домогосподарств на 2017 рік (що досягається за допомогою лінійної лінії тренда) можемо сказати, що у 2017 році вони досягнуть 6100-6200 грн. на місяць.

Аналіз структури доходів домогосподарств у 2015 р. вказує на скорочення грошових доходів та збільшення ресурсів у негрошовій формі. У 2014 р. порівняно з попереднім роком зменшилася частка заробітної плати (2 в.п.), частка пенсій, стипендій та соціальної допомоги в обсязі сукупних ресурсів домогосподарств (0,2 в.п.), збільшилися частки грошової допомоги від родичів, інших осіб, інших грошових доходів (0,4 в.п.), а також доходів від підприємницької діяльності та samozайнятості (1,2 в.п.). Пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива та пільги на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, на оплату послуг транспорту, зв'язку зменшилися на 0,2 в.п.

Аналіз структури доходів домогосподарств у 2014 р. вказує на скорочення грошових доходів та збільшення ресурсів у негрошовій формі. У 2014 р. порівняно з попереднім роком зменшилася частка заробітної плати (2 в.п.), частка пенсій, стипендій та соціальної допомоги

в обсязі сукупних ресурсів домогосподарств (0,2 в.п.), збільшилися частки грошової допомоги від родичів, інших осіб, інших грошових доходів (0,4 в.п.), а також доходів від підприємницької діяльності та samozайнятості (1,2 в.п.). Пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива та пільги на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, на оплату послуг транспорту, зв'язку зменшилися на 0,2 в.п.

Зростання грошових доходів у абсолютних сумах є показником, що беззаперечно свідчить про розвиток фінансів домогосподарств. Проте беззаперечні висновки про збільшення грошових доходів домогосподарств можемо робити лише після корекції показників грошових доходів на індекс інфляції.

Розрахуємо скориговані на річний індекс інфляції показники грошових доходів домогосподарств. Результати розрахунків подамо у табл. 3.

Урахування інфляційного чинника значно зменшує грошові доходи домогосподарств. Розраховані скориговані показники дають змогу розрахувати реальні доходи домогосподарств, що залишаються у них після компенсації інфляційного знецінення.

Таблиця 3

Скориговані грошові доходи домогосподарств (у середньому за місяць, грн.)*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Грошові доходи	3126,41	3345,1	3786,9	4071,1	4161,7	4677,1
Середньорічний темп росту індексів інфляції	109,4	108	100,6	99,7	112,1	148,7
Скоригований до попереднього року показник грошових доходів домогосподарств	2857,78	3030,7	3483,9	4046,7	4162,0	4111,2

* Складено автором за [7]

Скориговані до 2010 року показники доходів домогосподарств дають змогу зробити висновок про те, що протягом 2011 -2015 рр. грошові доходи зростали незначно.

Після розгляду загальної динаміки грошових доходів домогосподарств необхідно розкрити їх структуру з метою визначення головних та другорядних джерел доходів.

Юрій С.І. та Федосов В.М., а також Глущенко В.В. та Глущенко А.С. класифікують доходи домогосподарств наступним чином (рис.1).

Наведена на рис. класифікація не повністю відповідає статистичній класифікації доходів, яка

є дещо ширшою, проте дає змогу встановити класифікувати грошові доходи домогосподарств.

Другим по значущості типом грошових доходів є пенсії, що також демонструють тенденцію до зростання та відносяться до вторинних доходів. Але виплати недержавних пенсійних фондів враховуються як доходи від власності (дівіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо), тобто реальні пенсійні доходи вище, але вони за статистичною класифікацією відносяться до доходів від власності. Решта доходів у порівнянні з заробітною платою та пенсіями є незначними.

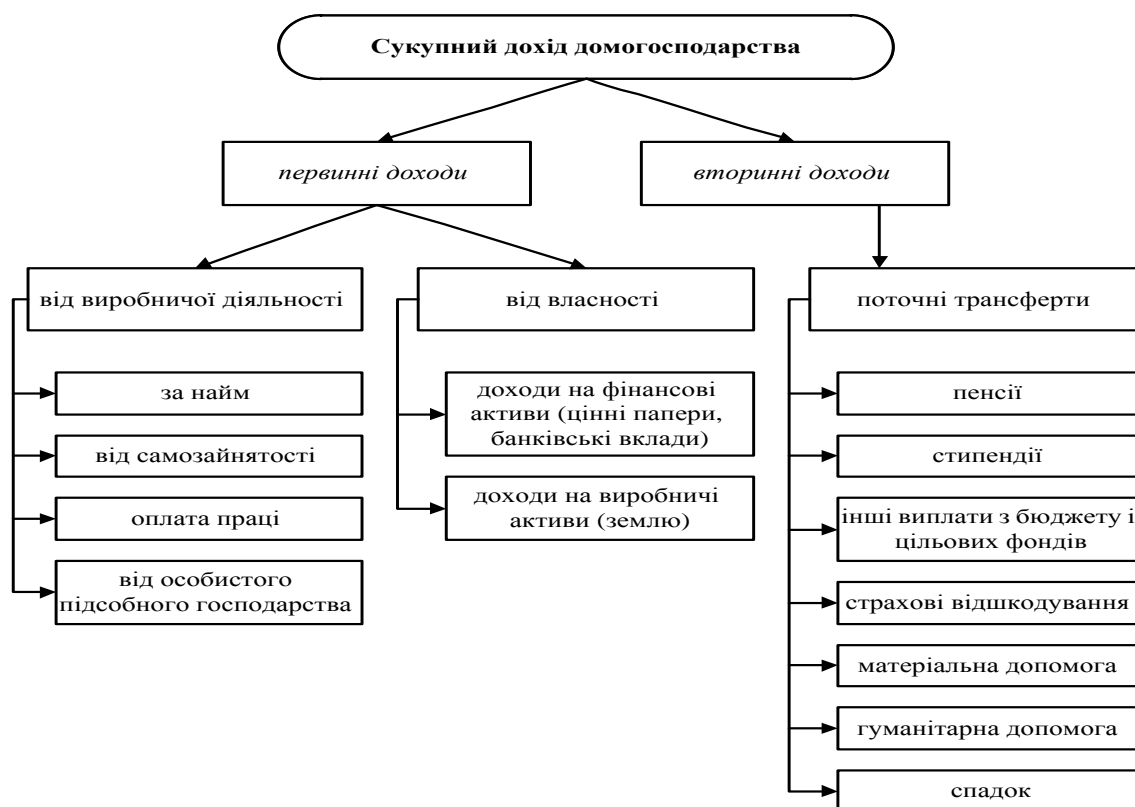

Рис.1. Формування первинних і вторинних доходів домогосподарства [2, с.203]

У дослідженій класифікації не знайшли відображення доходи, що є нерегулярними:

Причиною незначного обсягу доходів від власності міститься у їх природі: необхідно мати власність та доцільно використовувати її для того, щоб мати надійні статки з цього джерела. Тобто повною мірою розкрити чинники, що обмежують зростання доходів від власності, можна лише після того, як повною мірою досліджені видатки домогосподарств.

Доходи та видатки домогосподарств знаходяться у нерозривній єдності. Домогосподарства витрачають на ті товари, що є їм доступними та, у свою чергу, задоволення потреб вимагає досягнення певного рівня доходів від членів домогосподарств.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз показав посилення депресивних проявів у структурі доходів населення за рахунок зростання частки пасивних доходів – соціальних виплат та доходів від власності.

Аналіз доходів вітчизняних домогосподарств свідчить про наявність проблемних аспектів їх формування, що визначає доцільність і необхідність:

- розвитку та підтримки малого підприємництва і сімейного бізнесу - оскільки саме приватні підприємці є основою формування середнього класу, наявність якого - це одна з

умов перспективності розвитку економіки країни та підвищення матеріального рівня громадян; проведення просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення щодо можливих шляхів та інструментів інвестування коштів з метою отримання додаткових джерел доходів;

- встановлення показників соціальних стандартів, що відповідають реальним потребам життя домогосподарств з метою зняття необхідності для домогосподарства здійснення додаткових витрат для задоволення найнеобхідніших потреб своїх учасників, що відповідно зменшує потенційні можливості домогосподарства у процесах розвитку людського капіталу.

Крім того, реалізація учасниками домогосподарства підприємницького підходу в напрямку отримання прибутку від використання власної здатності до праці є однією з першочергових умов задля можливості повноправної участі домогосподарства в економічних відносинах, адже подальший розвиток домогосподарства як суб'єкта ринкових відносин, що задіяний у процесі виробництва та є одержувачем прибутку та залучається до фінансових відносин, безпосередній вибір способів і напрямів трудової діяльності залежить від сприйняття домогосподарствами своєї ролі та прав у цих процесах і використання всіх можливостей ринкових умов господарювання.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борейко В. І. Інновація як основа економічного зростання / В. І. Борейко // Актуальні проблеми економіки. — 2008. - №9 (87). — С. 42-49.
2. Глушенко В.В. Фінанси у рисунках схемах і таблицях: навч. посіб./ В.В. Глушенко, А.С. Глушенко, О.В. Глушенко // Львів, «Магнолія 2006». — 2012. - 344с.
3. Давиденко Н.М. Фінансовий менеджмент: Підручник. — К.: , Задруга, 2012. — 516 с.
4. Кізіма Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх домогосподарств у сучасних умовах / Т. Кізіма // Світ фінансів. — 2009. — №2(19). — С.86-96.
5. Кролевець О.А. Оцінка ефективності державного регулювання доходів населення в Україні / О.А. Кролевець // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. — 2009. — Спецвипуск. — Т. 1. — С. 202-207.
6. Кундєєва Г.О. Вплив рівня диференціації доходів населення на вирішення продовольчої безпеки домогосподарств / Г.Г. Кундєєва. — Вісник Запорізького національного університету. — 2010. - №4(8). — С. 258 – 267.
7. Офіційний сайт головного правового порталу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000042.html
8. Сенів Л. А. Особливості джерел доходів населення України / Л. А. Сенів, Ю. В. Малиновський // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. — 2011. — №720. — С. 443-448.
9. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

REFERENCES

1. Boreyko V.I. (2008), “Innovation as the basis for economic growth”, *Innovaciya yak osnova ekonomichnogo zrostantnya: Aktual`ni problemy` ekonomiky`*, vol.4, pp. 42 – 49.
2. Glushchenko V.V., Glushchenko A.S., Glushchenko O.V. (2012) *Finansy` u ry`sunkax sxemax i tably`cyax* [Finance figures in charts and tables], «Magnoliya 2006», L`viv, Ukraine.
3. Davydenko N. M. (2006), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], Zadruga, Kyiv, Ukraine.
4. Kizyma T. O. (2009), “Strategy and household financial behavior of households under current conditions”, *Strategiyi ta modeli finansovoyi povedinky` domashnix domogospodarstv u suchasny`x umovax: Svit finansiv*, vol.2, pp. 86 – 96.
5. Krolevets O. A. (2009), “Evaluating the effectiveness of state regulation of incomes in Ukraine” *Ocinka efekty`vnosti derzhavnogo regulyvannya doxodiv naseleण्या v Ukrayini: Visny`k Donecz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Seriya V. Ekonomika i pravo*, vol.1, pp. 202 – 207.
6. Kundyeyeva G.O. (2010), “The impact of income differentiation to address household food security”, *Vply`v rivnya dy`ferenciacyi doxodiv naseleण्या na vy`rishennya prodovol`choyi bezpeky` domogospodarstv: Visny`k Zaporizhs`kogo nacional`nogo universy`tetu*, vol.4, pp. 258 – 267.
7. Oficijny`j sayt golovnogogo pravovogo portalu Ukrayiny`, (accessed 15.01.2017). — URL http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000042.html
8. Seniv L. A. (2011), “Features of the sources of incomes Ukraine”, *Osobly`vosti dzherel doxodiv naseleण्या Ukrayiny` : Visny`k Nacional`nogo universy`tetu „L`vivs`ka politexnika”*, vol.720, pp. 443 – 448.
9. Ofitsiyniy sayt Derzhavnoi` sluzhbi statistiki Ukrai`ni, (accessed 23.01.2017). — URL <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Одержано 6.02.2017 р.